

МЕНТАЛІТЕТ ТА РЕЛІГІЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН ТА НСБО*

Досліджено особливості соціально-економічних відносин, як результат процесу ідентифікації людини в суспільстві під впливом менталітету та віросповідання

Постановка проблеми. Національні особливості соціально-економічних відносин є одним з основних факторів опору глобалізаційним процесам. Саме властиві певним регіонам риси є причиною неможливості побудови уніфікованих правил розвитку суспільства. Національні особливості й особливо їх економічна складова знаходяться під впливом соціальних факторів серед яких визначальними є менталітет та релігія. Адже саме вони є складовими ідентифікації людини з певним суспільством, створюють її характер та особливості реакції на суспільні перетворення. А тому реформування соціально-економічних явищ, наштовхується на проблему неможливості реформування світосприйняття індивідуума, наслідком чого є негативні процеси пов'язані з глобалізацією.

Аналіз попередніх досліджень. Менталітет, як фактор формування національних особливостей бухгалтерського обліку та соціально-економічних відносин в суспільстві розглядали вітчизняні професори А.А. Мазараки [6] та О.М. Петрук [9].

Метою дослідження є виявлення особливостей формування соціально-економічних відносин в суспільстві під впливом менталітету та релігії.

Виклад основного матеріалу. За своєю природою кожна людина, яка живе у певній історичній епосі і в певному місці, має схильність відносити себе до суспільства або

навіть ототожнювати себе з ним, тобто ідентифікувати – на такому постулаті в сучасності будуються всі положення великої кількості теорій аффіліації. Причини цього, напевно, приховані в особливостях людського ества: люди не можуть уявити собі безкінечні форми – не лімітовані простором і часом (біологічні або соціальні) і відповідно не схильні поміщати себе в такі, які не можна уявити і за рахунок цього “неприємні” безладні континууми. Ідентифікуючи себе з тим чи іншим суспільством, індивід тим самим передбачає свої межі і рамки, в яких сприймає себе як адекватного представника цієї групи [14, С. 59].

Рущенко І. вказує: “Останні два десятиліття ХХ століття в Європі були відзначені потужним сплеском інтересу до проблеми ідентичності, що проявляється великими зрушеннями цивілізаційного та політичного характеру – утвердженням постмодернізму, глобалізацією, появою численних соціальних рухів тощо. Кожного разу на зламі епох люди, класи, стани, народи з особливою пристрасстю намагаються з'ясувати свою належність до соціального простору, тому що ідентичність є не тільки духовною категорією, але й важливим соціальним і політичним інструментом адаптації та соціального конструювання [10, С. 171].

Ідентифікація особистості з певним суспільством зумовлює формування характерних відмінностей людських відносин в межах одного з них. Характерні особливості формування та функціонування суспільства та

* НСБО – Національна система бухгалтерського обліку

суспільних відносин, під впливом багатьох факторів, зумовлюють появу різних типів соціально-економічної поведінки. Вивчення соціально-економічної поведінки, а особливо детермінантів її формування дозволяє визначити причини неможливості формування однополярної світової суспільно-економічної системи.

Зазначене проявляється на тлі суперечливих тенденцій, оскільки в одних соціумах посилюється прагнення збереження національної самобутності, релігійної ідентичності, а в інших – навпаки, що в цілому зумовлено неоднозначними “відгуками” суспільств на глобалізаційні “виклики”. [1].

Детермінантами соціально-економічної поведінки, які формують домінуючі настрої людини і характерні особливості її світосприйняття, у системі моральних вимог, норм, цінностей і принципів виховання, а також у формах міжособистісних відносин та в конкретних фактах самоорганізації суспільства виступають менталітет та релігія. Можливо, до сьогодні в економічній науці дослідження впливу менталітету та релігії на соціально-економічні відносини було парадоксальним фактом, але те що осмислення їх діалектики опинилося у центрі уваги соціальних наук, на перетині інтересів економістів і соціологів не є випадково. “Це закономірний процес пошуку наукової істини, еволюція ідей і зближення економічного і соціологічного підходів у відповідь на виклик часу. Саме історія людського суспільства, виникнення нових, постіндустріальних, постеконімічних тенденцій у його розвитку виводить “духовний елемент”, менталітет, інтелект, культуру людини у ранг особливих цінностей і рушійних сил розвитку” [12, С. 174].

Ментальність притаманна всьому, – вважають Л. Февр і М. Блок, – вона пронизує все людське життя. Вона існує на всіх рівнях створення і поведінки людини. [2, С. 62-65]

Менталітет (від лат. mens – глузд,

мислення, спосіб мислення, духовний склад) – інтерсуб’єктивна, багатовимірна щодо глибинного рівня локалізації в людському існуванні (раціонально-розумова, емпірично-повсякденна, несвідома та ін.) форма духовної реальності, притаманна як людським спільнотам (віковим, статевим, етно-національним, суспільно-виробничим, професійним та ін.), так і окремим особистостям. Термін “менталітет” зустрічаємо ще в Р. Емерсона (1856), використовує його і М. Пруст, так само й Л. Леві-Брюль, який у праці “La mentalite primatoven” (1892 р.) розрізняє “дологічний” і “логічний” менталітет. Французький історик Ж.Лефевр досліджує поведінку “революційних юрб”, показуючи, що за нею приховується її глибинне джерело – “колективний” та “індивідуальний” менталітет, який тлумачиться у біологічному дусі. Всупереч останньому французькі історики-медієвісти М. Блок і Л. Февр – засновники часопису “Аннали” (1929 р.), навколо якого клалася впливова школа істориків (Р. Мандру, Ж. Дюбі, Ж. Ле Гофф та ін.), – тлумачать менталітет як структуру думки, почуттів і поведінки людей, що складається історично. Менталітет є духовною інтенцією людської спільноти (особистості), що поєднує вищі рівні суспільної свідомості (філософію, науку, релігію, мистецтво та ін.) зі структурами несвідомого та неусвідомлюваних культурних кодів. Визначаючи цілісний духовний образ людської життєдіяльності, менталітет поєднує, стаючи своєрідною “точкою перетину”, природно-соціальні, свідомо-несвідомі, індивідуально-суспільні опозиції “життєвого світу” людини [4, С. 822-823].

Таким чином, менталітет як єдність свідомості, інтелекту, розуму проявляється в характері мислення народу, способі його дій, психологічних особливостях, світосприйнятті і поведінковій реакції, в культурі і віруваннях, традиціях і звичаях етнічних громад.

Професор А.А. Мазаракі стверджує: “Ментальність створює свою особливу сферу, якій притаманні специфічні закономірності і ритми. Ця сфера суперечливо і опосередковано пов’язана зі світом ідей, які панують в суспільстві, але ніколи не зводяться до нього. Якою б ідейною не була людина, але її ментальність може в конкретних випадках спричинити впливові значення на вибір ситуації чи поведінки установки.” [6, С. 532].

Не меншу роль у формуванні суспільної свідомості, що, в свою чергу, проявляється особливостях соціально-економічних відносинах, відіграє релігія, яка відображає у діях людей пануючі над ними природні й суспільні сили. “... вона укріплює моральні начала, сприяє гармонізації розвитку.” [11]

Так, за визначенням С.А.Токарева, “релігія є явищем соціальним. Релігійні уявлення ніколи не обмежуються сферою індивідуальних переживань і дій; вони завжди виражаються в тих чи інших фактах суспільного порядку ... Вона охоплює більш чи менш широкі сфери діяльності людей, відображаючи і, в свою чергу, породжуючи характерні форми суспільних відносин” [13, с.39].

Релігія пов’язана з формуванням відповідних ідеалів, які обумовлюють політичні й соціальні тенденції в суспільстві, які на кінцевому етапі проявляються в державних, управлінських і правових структурах.

До того ж “... між різними суспільствами, які певним чином репрезентують самобутні цивілізації, а також релігійні картини світу є як спільні, так і альтернативні погляди стосовно праці, накопичення багатства, примноження капіталу тощо” [1, С.].

На думку К.К. Зайцевої: “... всі установи соціуму є продуктом ідей, почуттів, моралі, і ці ідеї не можливо з легкістю переробити під дією однієї лише зміни структури державних органів, напрямку зовнішньої політики або законодавства. І чим більша духовна сила ідеї,

тим складніше внести зміни, оснований на інших ідеалах, навіть якщо вони очевидно ведуть до прогресу суспільства і потреба в них на соціально-економічному і політичному рівні не викликає сумнівів” [3, С. 12].

Таким чином дослідження соціально-економічних відносин в певному суспільстві, зокрема тих що відображаються в бухгалтерську обліку, повинні враховувати особливості менталітету та віросповідання народу. Адже менталітет та релігія взаємообумовлюючи один одного є фундаментом формування даних відносин, і досить часто носять вирішальну роль в прийнятті того чи іншого рішення, що стосується економічного життя держави.

Дані особливості впливу досліджуваних понять, спостерігаються крізь віки, адже носять історичний характер. Так, на думку проф. А.А. Мазаракі, “кожна епоха реконструює і інтерпретує минуле, створюючи таким чином своє особисте бачення світу. Але основою цього бачення є не довільна фантазія, а загальне розумне і психічне “оснащення даної епохи”. Кожна громада, вважає Л. Февр, на певній стадії розвитку має свої специфічні умови для структурування індивідуальної свідомості: культура і традиції, мова, спосіб життя і релігійність створюють свого роду “модель”, в межах якої формується ментальність” [6, С. 531]. Стосовно релігії, то у дослідженнях С.А. Токарева відмічається, що “кожна форма релігії породжує особливі, властиві їй уявлення, як і релігійні образи. Ці уявлення і образи формуються ... з запасу, наслідуваного від попередньої стадії розвитку, вони можуть запозичуватися у сусідніх народів, можуть і створюватись знову, але у кожному випадку вони отримують конкретну оформленість, певне ідеологічне значення лише у результаті соціального опосередкування, у результаті включення у певні соціальні рамки”. [13, С.41].”

Прикладом формування соціально-економічних відносин під впливом релігії та менталітету є історія розвитку арабських країн, та виникнення на їх теренах релігії Іслам.¹ Так, Торговельними шляхами арабів розповсюджувалися великі релігії. З Палестини общини іудеїв розселилися по містах і оазисах Хіджазу і Ємену, де в 618-635 рр. н.е. іудаїзм навіть був державною релігією. Жили іудеї в Аксумському царстві, а також на південно-західному побережжі Індії, в Криму і на Кавказі (Грузія, Дагестан). Ще ширше на Близькому і Середньому Сході доісламського часу розповсюдилось християнство, переважно в тих його формах, які вважалися єретичними в Римській, чи Візантійській, імперії. Даний історичний факт вказує на те, що хоча на території сучасної ісламської цивілізації задовго до виникнення цієї релігії були розповсюджені багато інших світових релігій. Але особливості тогочасного розвитку держав спонукали до виникнення нової релігії, заснування нової чи не наймогутнішої цивілізації того часу. Такого розповсюдження іслам не міг би здобути,

¹Задовго до народження пророка Мухаммада, Аравійський півострів знаходився порівняно на межі декількох найбільш могутніх і блискучих цивілізацій цієї епохи і підтримував з ними торговельні і культурні зв'язки. Різноманітні контакти Аравії з Месопотамією прослідковуються в глиб століть до VIII ст. до н.е.. Сюди здійснювали походи асирійські царі. В середині VI ст. до Р.Х. вавилонський цар Набодин завоював Аравію до Ятриба (Медини), заселив своїми підданими оазиси рідної для Мухаммада області Хіджаз, а оазис Тайма зробив своєю зимовою резиденцією. В I ст. н.е. північні околиці Аравії, де процвітала набатейська цивілізація, були приєднані до Римської імперії. Ще раніше римляни за допомогою набатів намагались підкорити Сабейське царство в теперішньому Ємені, де процвітала власна висока цивілізація. Мешканці Мекки – рідного міста Мухаммада – двічі в рік посилали торгові каравани в Палестину і в Ємен, а через Червоне море здійснювали плавання в Ефіопію, в місто Аксумського царства, аксумської цивілізації. З Іраном араби торгували караванами через пустиню і на кораблях через Персидську затоку. Регулярно підтримувались і зв'язки приморських земель Аравії з Індією і з іншими країнами Індійського океану. [8, С. 6]

якби не відповідав світогляду предків і не був позитивно сприйнятий їх менталітетом. Так, менталітет арабів того часу сформував особливості нової релігії, яка сьогодні є визначальним фактором формування менталітету сучасного мусульманина.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Нехтування такими факторами, як менталітет та релігія, при формуванні соціально-економічних відносин призводить до негативних наслідків, як у політичному так і економічному житті суспільства. Дослідження особливостей соціально-економічними відносин під впливом менталітету та релігії, дасть можливість прослідкувати та виділити полюси формування світової суспільно-економічної системи.

Таким чином, релігія та менталітет як фактор формування суспільства є свідченням неможливості уніфікації суспільно-економічних відносин в світі, адже процес реформування суспільних відносин наштовхується на проблему неможливості реформування світосприйняття особистості, яка є представником даного суспільства.

Досить чітко вплив релігії на свідомість суспільства прослідковується в країнах зони поширення ісламу. Так на сьогодні ідейно політичні настанови ісламу у все більшому ступені визначають головні тенденції розвитку мусульманського світу. Зростаюча роль ісламу як політико і економіко формуючого фактору стала виразно проявлятися у внутрішньому житті та зовнішній сфері діяльності практично всіх мусульманських держав, а також впливати на багато аспектів економіки тих країн, де мусульмани складають вагомую частину населення. Вивчення соціально-економічних відносин та особливостей побудови національних систем бухгалтерського обліку в ісламському суспільстві, можливе лише за умови визначення меж впливу Ісламу як релігії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. *Грабовець О.В.* Релігійний чинник соціально-економічної поведінки за умов глобалізаційних викликів: Автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.04 / Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2003. – 21 с.

2. *Гуревич А.Я.* Исторический синтез и Школа “Анналов”. – М., 1993. – с. 62-65.

3. *Зайцева Е.К.* Конституционно-правовое развитие мусульманских государств (на примере Исламской Республики Пакистан, Королевства Саудовская Аравия, Республика Судан). Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – М.: 2004. – 243 с.

4. Історія філософії. Словник / За заг. ред. В.І. Ярошовця. – К. Знання України, 2005. – 1200 с.

5. *Лісеєнко О.В.* Менталітет: сутність та особливості регіональних проявів: Автореф. дис... канд. соціол. наук: 22.00.06 / Харківський держ. ун-т. – Х., 1998. – 17 с.

6. *Мазараки А.А.* Торговля. Деньги. Менталітет: Монографія. – К.: Книга, 2006.– 632 с.

7. *Мельников А.С.* О менталитете русской культуры: моноцентризм или полицентризм // Гуманитарий: Ежегодник. – Спб., 1996. – № 1.

8. Очерки истории распространения исламской цивилизации. В двух томах. Т. 1: От рождения исламской цивилизации до монгольского завоевания. – М.: “Российская политическая энциклопедия” (РОССПЭН), 2002. – 688 с.

9. *Петрук О.М.* Гармонізація національних систем бухгалтерського обліку: Монографія. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 420 с.

10. *Руцzenко І.* Ідентичності у соціальному контексті // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. - № 1. – С. 171-174, - С. 171.

11. *Сенюшкина М.А.* Религия, экономика и гражданское общество <http://www.nbuv.ua>

12. *Суїменко Є., Єфременко Т.* Трудовий менталітет: рушійна сила чи гальмо на шляху процвітання нації? // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. - № 1. – С. 174-178.

13. *Токарев С.А.* Ранние формы религии. – М.: Политиздат, 1990. - С. 41.

14. *Шаров К.С.* Конструктивистская парадигма в изучении национализма и национальных вопросов // Вестник Московского университета. Сер 7. Философия. – 2006. – № 1. - С. 59-72.

ГРИЦИШЕН Дмитрій Олександрович – магістрант кафедри бухгалтерського обліку і контролю Житомирського державного технологічного університету

Наукові інтереси:
– особливості бухгалтерського обліку в ісламських країнах